

А. М. Петрук,
здобувач, Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ШЛЯХ ДО ПОБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ. ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються фінансові аспекти пов'язані з розвитком національного ринку інтелектуальної власності. Надаються рекомендації для усунення недоліків та виконання ефективного фінансування розвитку українського ринку інтелектуальної власності.

In the article author researches financial aspects in development of intellectual property market. The recommendations towards elimination of deficiencies and execution of effective financing of Ukrainian intellectual property market are being provided.

Ключові слова: ринок інтелектуальної власності, фінансування розвитку, прогресивно-соціальний підхід, корпоративний підхід, універсальний підхід.

Key words: intellectual property market, financing of development, progressive-social approach, corporate approach, universal approach.

ВСТУП

Домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, зменшення ролі сировинної та промислової галузей, формування переважної частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній, основна вартість яких формується не шляхом біржово-спекулятивної діяльності, а завдяки нематеріальним активам — інтелектуальної власності, що має справедливую ринкову вартість, є характерними ознаками економіки, яка базується на використанні знанневих чинників, або "економіки знань". Головна відмінність "економіки знань" від так званої "товарної економіки" полягає у безперервному технологічному розвитку виробництва та самовідтворенні його "знанневих" чинників, їх невідчуженні в процесі економічного обміну, швидкому оновленні та відносній доступності для використання та подальшого вдосконалення.

Побудова економіки знань неодноразово декларувалась як мета в подаль-

шому розвитку України [1]. Необхідною умовою для цього є прискорений розвиток ринку інтелектуальної власності задля збільшення частки знанневих чинників у структурі державної економіки. Проблеми фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності в умовах обмеженості коштів в Україні є нагальними протягом всієї незалежності.

Вивченням наукових та прикладних аспектів при формуванні економіки знань займалися такі іноземні спеціалісти, як Д. Белл, П. Друкер, Р. Інгларт, Т. Стюарт, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон. У різних аспектах ці проблеми розроблялися вітчизняними вченими та економістами інших країн США (О. Амоша, О. Антипіна, В. Александрова, Ю. Бажал, В. Базилевич, Д. Богиня, В. Воронкова, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Корабльова, В. Корженко, О. Манжура, Л. Мельцер, Л. Михайлова, В. Полохало, В. Семиноженко, Л. Штика та інші).

Особливо слід відзначити вклад В. Семиноженка, що досліджував практичні аспекти впровадження економі-

ки знань в Україні, та В. Базилевича, що займався комплексним вивченням проблем інтелектуальної власності.

Але, незважаючи на опубліковані праці, стверджувати, що фінансові аспекти розвитку ринку інтелектуальної власності всебічно розкрито в рамках економічної науки ще зарано. Дослідження цієї складної проблеми лише тільки починають поширюватися і сприймаються науковцями загалом як найбільш актуальна сфера в процесі формування економіки знань.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Тому метою даної статті є дослідження фінансових аспектів розвитку національного ринку інтелектуальної власності та розробка рекомендацій для його ефективного фінансування. Досягнення даної мети ми вбачаємо у виконанні наступних задач: визначення достатнього та необхідного рівня фінансування, узагальнення підходів до побудови ефективної структури джерел фінансування, аналіз методів фінансування в практиці розвинених країн.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ринок інтелектуальної власності (ІВ) є сферою, що здатна вплинути на всі інші складові економіки держави. В свою чергу, розвиток тієї чи іншої складової може слугувати як каталізатором, так і інгібітором процесів, що виникають на ринку ІВ. Прямий взаємозв'язок ринку ІВ прослідковується з освітньо-соціокультурною, пізнавальною та економічною сферами. При цьому вплив на ці сфери здійснюється послідовно та залежить від обсягів фінансування науки та інноваційної діяльності. Малицький Б.А., проаналізувавши емпіричні дані, накреслив наступний взаємозв'язок (рис. 1) [2].

Згідно статті 34 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" держава повинна забезпечити бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 % ВВП, що підтверджує наведені в рисунку емпіричні дані й визначає цей рівень фінансування як необхідний.

У той же час обсяг фінансування інноваційної діяльності в Україні в різні роки мав такий характер (рис. 2).

Європейський Союз виробив іншу стратегію формування власної інноваційної системи, де за мету ставиться достатній рівень фінансування у 3% ВВП. Так, у 2000 році на саміті ЄС у Лісабоні було поставлено ціль збільшення до 2010 року витрат на інноваційну діяльність з 1,9% ВВП до 3% ВВП.

На практиці криза вагомо вплинула на ЄС, і на 2010 рік показник наукоємності ВВП у середньому складав всі ті ж 1,9 %. Це змусило Єврокомісію розширити часові рамки і внести поставлену ціль в стратегію розвитку "Європа — 2020" на 2010—2020 роки, оголошене у березні 2010 року. Тим не менш вже зараз у таких країнах, як Фінляндія й Швеція, показник складає 3,7 %, у Німеччині — 2,7 % ВВП.

Джерелами фінансування розвитку ринку ІВ можуть бути державні кошти, кошти вітчизняних підприємств й іноземних інвесторів. Структура дже-

рел фінансування в різних країнах неоднакова. В Австрії у 2008 році було інвестовано 6,3 мільярди євро, з яких 36% — державні субвенції, 43% — внески вітчизняного підприємницького сектора і 20% склали замовлення з-за кордону [4, с. 341]. Витрати на фінансування в Бельгії на 69,2% здійснювалось приватними підприємствами, а на 21,7% — державним сектором [3, с. 342]. В Іспанії 42,5% фінансування покривається державним коштом [4, с. 366]. У Німеччині з інвестованих у НДДКР 61,5 млрд євро у 2009 році, 12 млрд (19,5%) — видатки з федерального бюджету [3, с. 383].

Для порівняння, згідно Державного комітету статистики України з 2000 по 2010 рік [4] структура фінансування вітчизняного ринку ІВ мала такий вигляд (табл. 1).

У державному апараті є адміністративні та економічні важелі для стимулювання або зменшення частки та обсягу кожної з вищезгаданих складових. Це механізми створення системи пільгового оподаткування, або зони податкових гаваней, заходи в сфері цільового фінансування галузей, у розвитку яких зацікавлена держава за рахунок створення державних венчурних фондів, обмеження або стимулювання прямих іноземних інвестицій в інновації, створення приференцій для трансферу технологій вищого технологічного укладу до національних юридичних осіб тощо. Держава також може активно втручатись у взаємовідносини між бізнесом і наукою, забезпечуючи надходження пропозиції на ринок, стати ініціатором та організатором переговорів між цими суб'єктами ринку і прискорити процеси комерціалізації.

Варто підкреслити, що немає загальноприйнятої моделі ефективної структури фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності. Ми виділили і охарактеризували наступні три підходи в цьому питанні:

1) прогресивно-соціальний підхід — фінансування здійснюється в основному під державним контролем і за рахунок активного державного регулювання — "директорний" (direct) механізм державного регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності;

2) корпоративний підхід — фінансування здійснюється за рахунок приватних коштів — дистанційний механізм державного регулювання ринку;

3) універсальний підхід — фінансування фундаментальних досліджень здійснюється за рахунок державних програм та фінансування прикладних досліджень за рахунок приватних інвесторів, використання медіаційного (посередницького) інструменту державного впливу на ринок.

Прикладами вдалого прогресивно-соціального підходу є Японія часів "економічного дива". На початку продукти, які вироблялись на японських підприємствах, мали високу собівартість та програвали на міжнародному ринку. Для підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідно було налагодити виробництво і почати пошуки впровадження новітніх технологій, що, звичайно, забрало багато часу. Тому японський уряд впровадив практику дотаційної систе-

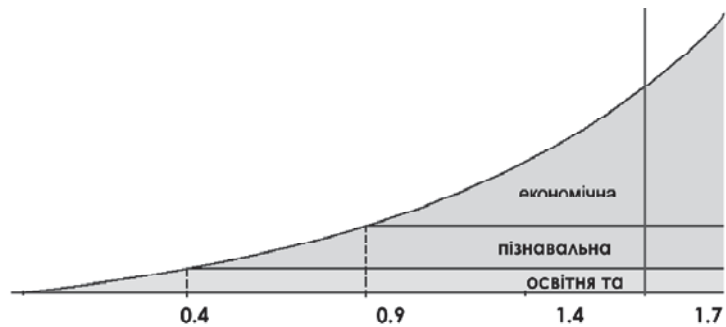

Рис. 1. Зміна впливу науково-технологічної сфери в залежності від обсягів її фінансування у % ВВП

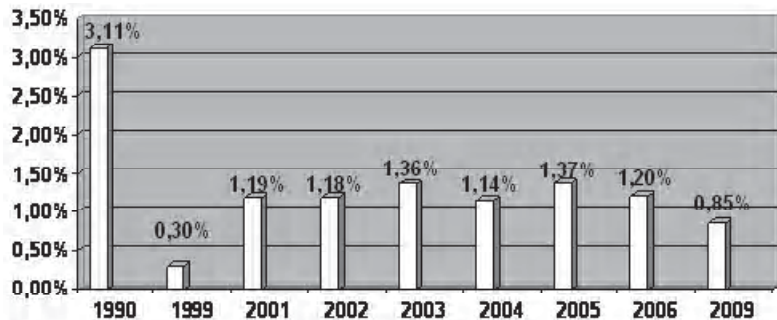

Рис. 2. Фінансування інноваційної діяльності в Україні (% ВВП)

ми ціноутворення, що дало підприємствам перевагу на національному ринку.

Забезпечення швидкого розвитку науково-технічного прогресу, за допомогою якого Японія до 1985 року стала однією з найрозвинутіших країн світу, певною мірою пов'язано: по-перше, з високою інтенсивністю впровадження нових технологій; по-друге, з інтенсивною підготовкою висококваліфікованих кадрів, які могли не тільки вдало оперувати новоствореними зразками та забезпечувати їх продуктивність, але й вдосконалювати дані зразки в процесі їх використання.

Варто зазначити, що уряд зосереджував свою увагу не на розвитку фундаментальних наук, а навпаки — на при-

кладних науках, що швидко давали віддачу. Японія створила сприятливий митний та податковий клімат для закупівлі ліцензій на наукові відкриття, зроблені в інших країнах, і сприяла подальшому виробленню на цій основі більш досконалих продуктів, що мали значно кращі параметри, ніж початкові. Така політика сприяла значимим інвестиціям як державного, так і приватного сектора в нові технології (табл. 2) [5].

У свою чергу, Сполучені Штати є вдалим прикладом корпоративного підходу в питанні фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності.

С.Л. Удовик зазначає, що саме американські корпорації становлять більшість у переліку 300 провідних компаній-інвесторів науково-дослідних

Таблиця 1. Структура джерел фінансування технологічних інновацій в Україні

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
млн грн.					
2000	1757,1	79,64%	0,44%	7,57%	12,35%
2001	1971,4	83,90%	2,83%	2,97%	10,30%
2002	3013,8	71,07%	1,51%	8,76%	18,66%
2003	3059,8	70,21%	3,04%	4,25%	22,50%
2004	4534,6	77,22%	1,40%	2,48%	18,91%
2005	5751,6	87,72%	0,49%	2,75%	9,04%
2006	6160,0	84,60%	1,86%	2,86%	10,68%
2007	10850,9	73,70%	1,30%	3,00%	22,00%
2008	11994,2	60,56%	2,80%	0,96%	35,68%
2009	7949,9	65,02%	1,61%	1,9%	14,35%
У середньому за 7 років	5704	75,82%	1,71%	5,32%	17,14%

Таблиця 2. Введення новітніх технологій та техніки в США та Японію (млрд єн)

Роки	США	Японія	Японія у відношенні до США
1970	80,6	147,9	183%
1985	212,7	563,1	265%
Зростання у відн. до 1970	264%	381%	-

робіт [6]. Цільове фінансування за рахунок коштів самого підприємства, або за допомогою венчурних фондів, складають основне джерело інвестицій в інноваційну діяльність. Державне фінансування в основному сконцентровано на галузях стратегічного характеру (космічні програми, військові розробки тощо), хоча і не без частки приватного сектора.

Тим не менш у рейтингу конкурентоздатності країн Західної Європи серед перших — Фінляндія, з п'ятимільйонним населенням. Політика її уряду є прикладом універсального підходу. Укладачі рейтингу, насамперед, враховували обсяг інвестицій у НДВКР й освіту, концентрацію наукомістких виробництв і загальний стан економіки. Маємо зазначити, що наприкінці 70-х років у Фінляндії була така ж ситуація, як в Україні зараз: вчені вважали, що контакти із промисловістю принижують "високу" науку, а бізнес вважав учених неприбутковими співробітниками, це зменшувало фінансування інноваційної діяльності приватним капіталом. Державний бюджет не враховував активного фінансування і був знайдений інший шлях — медіаційний механізм регулювання ринку інтелектуальної власності: коли держава усвідомила, що єдиний надійний ресурс для довгострокового розвитку країни — це технології; перше, що вона зробила, організувала діалог з бізнесом. У 1979 року був зібраний Національний технологічний комітет, у який увійшли представники всіх галузей. "Які технології необхідні для модернізації й розвитку ваших підприємств?" — лейтмотив діяльності комітету. Бізнес зробив замовлення. Так, були визначені пріоритети в галузі науки й технологій. У 1983 році було створено національне технологічне агентство TEKES. Ученим стало вигідно робити те, що було у попиті зі сторони бізнесу, а бізнесу — залучити вчених, щоб з їхніх лабораторій черпати ресурси для свого розвитку. Фінська наука й промисловість стали синергійно зростати разом. Компанії поступово опонували спосіб "дешевого зростання" за рахунок вітчизняних технологій і підтримки держави, а в державі з'явилися засоби й можливості підтримувати інші, слабко затребувані наукові напрямки.

За твердженням А. П'єсяк та П. Сьєбоди [7], саме у Фінляндії з країн Європи венчурне фінансування розвинене найкраще. Зокрема, урядом цієї країни створене державне підприємство Finnish Industry Investment LTD (FII), яке інвестує кошти, одержані від приватизації державних підприємств у фінську економіку. Головним завданням підприємства є здійснення інвестицій у нові фонди венчурного капіталу. Інвестиції переважно здійснюються в підприємства, які тільки створюються або незначний час функціонують

на ринку. В своїх проектах FII діє як співінвестор, інвестуючи до 50% капіталу в статутний фонд. На кінець 2007 року інвестиційний портфель FII охоплював понад 70 проектів венчурного фінансування загальною вартістю 330 млн євро [8].

В Україні (див. табл. 1) найбільший в структурі фінансування припадає на рахунок власних коштів. Проте, це явище пов'язане більше не з корпоративним підходом (адже розміри та кількість українських корпорацій не дозволяє здійснювати повноцінне фінансування на загальнодержавному рівні), а, перш за все, з мізерними частками державного бюджету та іноземних інвестицій. Недостатнє державне фінансування та недостатня посередницька активність у використанні інших механізмів впливу на ринок унеможливорює одержання важливих наукових результатів та перешкоджає розвитку України, її становленню як передової, розвиненої держави.

ВИСНОВКИ

Для переведення економіки в формат економіки знань необхідна увага державі до створення розгалуженої інноваційної інфраструктури, що зможе забезпечити прискорений розвиток ринку інтелектуальної власності. До такої інфраструктури відносяться: виробничо-технологічні структури (технопарки, інноваційно-технологічні центри та бізнес-інкубатори); об'єкти інформаційної системи — аналітичні, статистичні центри, інформаційні бази та мережі; організації з підготовки та перепідготовки кадрів у сфері технологічного менеджменту; фінансові структури — фонди бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові; система експертизи — центри, спроможні дати експертні висновки для виробників, інвесторів, страхових служб тощо.

У той же час в Україні існує обмеженість у наявності державних коштів для зазначених потреб. І хоча ми підкреслюємо необхідність отримання визначеного законом показника державного фінансування у 1,7% від ВВП і бажаного рівня у 3%, згідно західноєвропейської політики, можливе використання інших методів. До них ми відносимо:

— формування податкової та митної політики для стимулювання закупівель новітніх технологій: на визначений термін скасування податкового та митного навантаження для імпортованих компаній; використання методу збільшення податкової вартості над реальною вартістю для цілей обрахунку податкової амортизації; повернення частки витрат на відсотки з кредитів, отриманих для закупівлі новітніх технологій;

— скасування імміграційних зобо-

в'язань, зміна податкового навантаження (повне скасування або повернення податкових відрахувань) для іноземних та вітчизняних науковців та винахідників при дотриманні критерію результативності досліджень;

— розвиток венчурного фінансування з часткою державних інвестицій (участь держави при синдикатному фінансуванні перспективних, в першу чергу, прикладних досліджень);

— створення програми комунікацій (замовлення-відповідь) на грантовій основі між провідними ВНЗ, приватними і державними компаніями;

— використання інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні доступу та обміну науковою та практичною інформацією між науковцями та підприємствами, поширенні ідей використання новітніх технологій.

За подальшої відсутності державного фінансування та збереженні непривабливих умов використання приватного капіталу в фінансуванні розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні проблема відсталості нашої економіки буде тільки загострюватись. Вже зараз слабе залучення інноваційного фактора призвело до низької оцінки України в Світовому звіті про конкурентоспроможність. Так, за загальним індексом зростання конкурентоспроможності Україна знаходиться на 86 місці серед 104 країн, за індексом розвитку технологій — на 83, індексом використання інформаційно-комунікаційних технологій — на 76. Парадоксально, що найвище Україна займає за показником спроможності до інновацій — на 39 місці, що свідчить про перспективу, але водночас і про неефективне використання наявних ресурсів.

Література:

1. Семиноженко В.П. Економіка знань: потрібна гра на своєму полі // День. — 27 квітня 2004. — № 75.
2. Маліцький Б.А. Перспективи приведення фінансування науки у відповідність із законодавством та потребами інноваційної моделі розвитку економіки / Б.А. Маліцький, І.О. Булкін, О.С. Попович, Т.В. Шокун // Наука і наукознавство. — 2003 — № 4. — С. 29—40.
3. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети / Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерство закордонних справ України: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>
4. <http://urkstat.gov.ua>
5. Сакайя Т. Стоимість, создаваемая знанием, или История будущего // Новая индустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. — Москва, 1999 — С. 337—3.
6. Удовик С.А. / Глобализация: семиотические подходы. — М.: "Рефл-бук"; К.: "Ваклер", 2002. — 480 с.
7. Piesiak A., Swieboda P. Po prostu to zrybmy! Unia Europejska i wyzwanie innowacyjnosci: <http://www.demos.europa.eu/upload/editor/demos/File/Raport%20-%20Innowacje%20.pdf>
8. Becla M., Zima T. Jak Unia finansuje innowacje: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Jak-w-Uniifinansuje-sie-innowacje-1996483.html>

Стаття надійшла до редакції 30.09.2010 р.